

ИЗ БЪЛГАРО-МАКЕДОНСКИТЕ ИСТОРИОГРАФСКИ СПОРОВЕ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК: СЛУЧАЯТ „СЛАВКО ДИМЕВСКИ“. ИСТОРИЧЕСКО РАЗСЛЕДВАНЕ

Св. Елдъров

Елдъров Св. Из българо-македонските историографски спорове през втората половина на ХХ век: случаят „Славко Димевски“. Историческо разследване. В началото на 80-те години на ХХ в. българската и македонската историография влязоха в челен сблъсък, който немалко накърни авторитета на историята като наука. Ролята на *casus belli* изиграха „Правилата на Македонския въстанически комитет“, публикувани от македонския протоерей д-р Славко Димевски. По неговите твърдения става въпрос за оригинален документ от Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание от 1878–1879 г., съхраняван в личния архив на българския патриарх Кирил, до който Сл. Димевски е имал достъп през 60-те години на ХХ в. В Скопие през 1980 г. (девет години след смъртта на българския патриарх) се появи сборник със студии на македонски историци, посветени на „документа“ и неговото значение за историята на освободителните борби на Македония. Българската историография реагира бурно на тази документална мистификация. В статията на основата на проучвания в архива на патриарх Кирил и на разменената кореспонденция между него и Сл. Димевски, както и от други архивни източници, се прави заключението, че такъв „документ“ няма и никога не е съществувал. Установява се още, че македонският църковник и историк е злоупотребявал с историческата истина и научния морал и по други подобни поводи. Разкрита е и българската позиция по случая, която също невини е била на висотата на историческата наука.

Ключови думи: Македонски въпрос; историографски спорове; документални мистификации и фалшификации; Славко Димевски.

Елдаров Св. Из истории болгаро-македонских историографических дискуссий второй половины ХХ века: казус «Славко Димевски». Историческое расследование. В начале 80-х годов ХХ в. болгарские и македонские историки вступили в острое столкновение, нанесшее немалый урон авторитету исторической науки. Роль *casus belli* сыграл «Устав Македонского повстанческого комитета», опубликованный македонским протоиереем д-ром Славко Димевским. Автор утверждал, что речь шла об оригинальном документе времени Кресненско-Разложского восстания 1878–1879 гг. из личного архива патриарха Болгарского Кирилла, с которым Сл. Димевски имел возможность ознакомиться в 1960-е гг. В 1980 г., спустя девять лет после кончины патриарха Кирилла, в Скопье был опубликован сборник исследований македонских историков, посвященных этому «документу» и его значению для истории освободительной борьбы Македонии. Болгарские историки бурно отреагировали на появление этой документальной мистификации. Автор настоящего исследования, написанного на документах из архива патриарха Кирилла и его переписке с протоиереем Димевским, с привлечением других архивных источников, приходит к заключению, что указанный «документ» является вымыслом. Приводятся факты и других злоупотреблений македонского церковного деятеля и историка исторической истиной и научной этикой. Раскрыта также болгарская позиция по этому поводу, которая не всегда была на высоте исторической науки.

Ключевые слова: македонский вопрос; историографические дискуссии; документальные мистификации; Славко Димевски.

Eldarov Sv. Through the Bulgarian-Macedonian Historiographical Disputes in the second half of the 20th century: The “Slavko Dimevski Case”. A Historical Investigation. In the early 1980s Bulgarian and Macedonian historiography engaged in a serious clash that undermined the prestige of history as a science. As a *casus belli* served the “Rules of the Macedonian Insurgent Committee“, published by Archpriest Dr. Slavko Dimevski. According to his statements it was about an original document of the Kresna-Razlog (Macedonian) Uprising of 1878-1879 kept in the personal archive of the Bulgarian Patriarch Cyril, to which Sl. Dimevski has had access in the 1960s. In 1980 (nine years after the death of the Bulgarian Patriarch) in Skopje came out a collection of studies of Macedonian historians dedicated to the „document“ and its importance for the history of the liberation struggles of Macedonia. Bulgarian historiography reacted vigorously to this documentary mystification. On the basis of research in the archive of Patriarch Cyril and the correspondence between him and Sl. Dimevski this article makes the conclusion that there is no such

“document” and it has never existed. It was also found that the Macedonian churchman and historian has abused historical truth and scientific morality also on other similar occasions.

Keywords: Macedonian question; historiographical disputes; documentary mystification; Slavko Dimevski.

През 2013 г. по инициатива на председателя на Българската академия на науките (БАН) академик Стефан Воденичаров и председателя на Македонската академия на науките и изкуствата (МАНИ) академик Владо Камбовски бяха положени основите на безпрецедентно дотогава научно сътрудничество между двете национални академични институции. В резултат на постигнатото споразумение в периода 2014–2016 г. бяха договорени и осъществени 30 съвместни проекта в областта на хуманитарните, обществените, природо-математическите, техническите, биологическите и медицинските науки с екипи от български и македонски учени. За изтеклите три години в рамките на тези проекти бяха организирани редица конференции, кръгли маси и работни срещи, някои от които вече представиха своите приноси в тематични сборници, други предстоят да бъдат публикувани. Най-важният форум се състоя на 24 юли 2015 г. в Битоля, Република Македония. Там беше осъществено първото съвместно честване на учени от БАН и МАНИ на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г., което заема важно място в историческата памет и празничния календар на двете страни. По този повод беше организирана научна конференция, материалите от която вече са публикувани¹.

В тази конференция двама македонски историци цитираха в докладите си, като подкрепа на своите тези, по-стари документални публикации на техния сънародник и колега Slavko Dimevski, които през 80-те години на XX в. предизвикаха може би най-острия научен конфликт между историците от двете страни². Ролята на *casus belli* тогава изиграха т.нар. „Правилата на Македонския въстанически комитет“, уж основополагащ документ на Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание през 1878–1879 г. Става въпрос за текст, написан собственоръчно (или с помагачи) от протоерей д-р Slavko Dimevski върху бланки с името на патриарх Кирил, като се е опитвал да наподоби, не твърде успешно, калиграфията на епохата. Правилата съдържат 211 члена, формулирани така, че въстанието да се представи като проява на македонска национална идентичност, различна от българската (в „Правилата“ за българи дори не става и дума!). Авторът ги представя за оригинален документ с твърдението, че направил „откритието“ си в личния архив на българския патриарх Кирил в Драгалевския манастир край София и там го микрофилмирал. Цялата тази скандална история обаче се разиграва няколко години след смъртта на патриарх Кирил, починал на 7 март 1971 г.

За първи път Sl. Dimevski публикува фалшификата през 1975 г. в „Годишника на Института за социологически и политическо-правни изследвания“, чийто отговорен редактор е самият той³. Оповестяването на неговото сензационно „откритие“ светкавично – сякаш по предварителна поръчка – намери отклик в македонската историческа наука и отприщи вълна от публикации, които рedefинираха концепцията за началото на македонската национално-политическа и държавническа мисъл. През 1976 г. в Щип беше организирана научна конференция на тема „Македония в Източната криза 1875–1881 г.“, в която едни от най-изтъкнатите македонски историци инкорпорираха „документалното откритие“ на Sl. Dimevski в своите доклади⁴. Материалите от конференцията бяха публикувани скоростно, а темата за Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание остана да се радва на изследователски интерес и даде живот на редица статии, студии и монографии⁵. През 1980 г. в Скопие се появи специален сборник, в който освен „Правилата“ бяха включени и статиите на девет македонски историци, вдъхновени от него⁶. На следващата година фалшификатът на Sl. Dimevski намери място в един солиден документален свод, предназначен да засвидетелства борбите на македонския народ за самостойност и национална държавност. В увода редакторите на изданието, повечето от тях участници в щипската конференция и автори на монографии или други публикации по модната тема, специално подчертават автентичността и значението на „Правилата“: „Освободителният и революционният стремеж на македонския народ особено експлицитно се проявява в Правилата на Македонския въстанически комитет (1878 г.), в които са посочени целите и задачите на македонската националноосвободителна борба. Тези документи са автентично свиде-

телство за обособеността и развитостта на македонската национално-политическа мисъл, която предхождаше следващите значителни етапи от борбата за национално и социално освобождение и за създаване на своя собствена национална държава⁴⁷.

Дълго време българската историческа наука не забеляза или просто подцени значението на случващото се в македонската историография. Това има своето, ако не извинение, то поне обяснение – едва в края на 70-те години на XX в. от македонския въпрос беше свалено политическото ембарго и той започна да се утвърждава като тема на научни изследвания в България. Затова не е чудно, че първа на фалшификациите на Сл. Димевски реагира не българската историческа наука, а Българската православна църква (БПЦ). През 1979 г. синодалният официоз „Църковен вестник“ публикува обширен текст, подписан от петима митрополити и двама църковни историци и богослови, който обвини Сл. Димевски в лъжи, фалшификации и злепоставяне на паметта на покойния български патриарх⁸. Църковното становище беше препечатано веднага и дословно в някои други популярни издания, което тогава рядко се случваше на фона на господстващата атеистична и антиклерикална идеология в страната⁹.

Макар със закъснение българската историография също огласи своето становище, като взе повод от появата на скопския сборник от 1980 г. Направи го академик Христо Христов (1915–1992), дългогодишен директор на Института за история при БАН, който през 1983 г. публикува критична статия в сп. „Исторически преглед“, научен орган на подведомствения му институт, която предизвика широк отзвук както в академичните среди, така и сред българската общественост¹⁰. Една година по-късно, пак по повод на прословутите „Правила“, критична статия във „Военноисторически сборник“, научен орган на Института за военна история при Генералния щаб на Българската армия, написа и Коста Църнушанов (1903–1996), общественик и публицист, автор на исторически романи и мемоарни книги¹¹. Двете статии дълго се коментираха в историческата колегия и по-широките кръгове на обществеността у нас. В Македония критиката на българските учени беше тотално игнорирана и Сл. Димевски продължи да се радва на нарастваща популярност със своето „научно откритие“. Вдъхновен от тази подкрепа, той още по-уверено пое по същия път и с други подобни „документални“ сензации.

Така един историографски спор, смятан за окончателно погребан в миналото, отново стана актуален. Това ме убеди, че *случаят „Славко Димевски“*, който от десетилетия тежи върху историческата наука като ипотека от друга епоха, трябва непременно да бъде решен, ако искаме – каквото беше искреното пожелание на двете академии – сътрудничеството между българските и македонските историци да се развива в нормални академични рамки, както във всеки друг клон на научното познание. Оттук започна това своеобразно историческо разследване, което ме отведе в различни български архивохранилища и фондове, за които знаех или предполагам, че могат да помогнат за решаването на този казус. Най-важен от тях беше личният фонд на патриарх Кирил, съхраняван в Централния държавен архив (ЦДА) в София, тъй като през 60-те години Сл. Димевски е поддържал лични и колегиални връзки с българския патриарх, а след смъртта му, в разрез с научния и гражданския морал, се е опитал да легитимира своите документални фалшификации и мистификации с неговото име. Проучванията ми в личния архив на патриарх Кирил дадоха живот на две публикации, в които разглеждам взаимоотношенията му със Сл. Димевски и обнародвам тяхната кореспонденция¹². На същата документална основа подготвих и доклад, който представих на международната научна конференция в Скопие, организирана на 13–14 декември 2016 г. по случай 70-годишнината на Института за история при Университета „Св. св. Кирил и Методий“. Донякъде изненадващо за мен, той се прие спокойно от македонските историци, а техните коментари, споделени на научния форум или след това, още повече затвърдиха убеждението ми, че наследството на миналото първо трябва да бъде уредено в научната колегия на двете историографски школи, ако искаме да имаме моралното право да просвещаваме или назидаваме другите. Това ме окуражи да продължа моите проучвания и в други архиви. Някои хвърлиха обилна светлина върху случая, други породиха нови въпроси за българо-македонските историографски спорове в миналото. Със сигурност има още много да се издира, но и събраната досега информация ми дава кураж да я представя в обобщен вид пред една по-широка, обективна и интердисциплинарна колегия, каквато е научната мрежа на „Дриновския сборник“. За да се разберат по-добре

генезисът и същността на проблема, нататък в текста ги синхронизирам с политическата конюнктура в отношенията между Народна република България (НРБ) и Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ), в която Македония тогава е републиканска субект, и с развитието на научното сътрудничество между двете страни. Преди обаче да споделя резултатите от моите изследвания и да коментирам реакцията на историците и църковниците в България, ще припомня накратко кой беше Славко Димевски и какви взаимоотношения е имал с българския патриарх Кирил.

Протоерей д-р Славко Димевски и патриарх Кирил

Протоерей д-р Славко Димевски (1920–1994) е феномен за две историографии. В Република Македония се ползва с авторитета на сериозен и плодотворен църковен историк, чиито научни тези продължават да пребъдват, а публикациите му се радват на завидна висота по рейтинга на цитиранията им. Някои дори го смятат за „таткото“ на историята на Македонската православна църква¹³, други пък го имат за „македонския Индиана Джоунс“ и вярват, че всички доказателства за македонската национална идентичност през XIX в. са открити от него¹⁴. В България, напротив, името му се превърна в синоним на научна недобросъвестност заради редактирани, подправени или напълно измислени от него документи.

Славко Димевски е роден през 1920 г. в Куманово¹⁵. Една година по-рано по силата на Ньойския договор Вардарска Македония остава в границите на Сръбско-хърватско-словенското кралство (от 1929 г. Кралство Югославия). За родителите си самият той споделя по-късно пред патриарх Кирил, че били българи. По неизбежност обаче първите две десетилетия от неговия живот минават в сръбска политическа и културна среда. Начално и основно образование получава в сръбските учебни заведения в родния си град, а след това продължава в сръбската Духовна семинария в Битоля. Тук става свидетел на краха на Югославия през април 1941 г. Българското военно-административно управление във Вардарска Македония формира кратък, но важен период от неговия живот. След като завършва образованието си в българска гимназия в Скопие, през 1943 г. той е ръкоположен за екархийски свещеник от Търновския митрополит Софроний, тогава временно управляващ Скопско-Велешката епархия. Патриарх Кирил изрично е отбелязал, че Сл. Димевски „пази добър спомен“ за своя духовен отец, както изобщо запазил добри чувства към българския народ и Българската православна църква.

След войната Сл. Димевски служи като енорийски свещеник в Куманово. Официалната му биография мълчи и затова можем само да гадаем как с такава „българска“ биография той е бил филтриран от новата власт и допуснат да осъществи своята шеметна духовна, академична и обществена кариера. През 1956 г. завършва задочно история във Философския факултет на Университета „Кирил и Методий“ в Скопие и още следващата година получава назначение в Института за национална история. През 1962 г. защитава докторска дисертация на тема „Католическата пропаганда и униатското движение в Македония от средата на XIX век до 1914 година“. За нейното написване в края на 50-те е командирован за изследователска работа във Ватиканските архиви. Покрай научните си занимания в Рим той намира време и кураж да се среща с Асен Аврамов, български политически емигрант, деец на ВМРО и най-близък сподвижник на Иван Михайлов, както и с българския католически свещеник в изгнание Иван Софранов. За тези срещи Сл. Димевски споделя пред патриарх Кирил. Вече като „д-р“ Сл. Димевски е назначен – със запазване на щатното си място в Института за национална история – за главен просветен референт при Македонската православна църква (МПЦ) и главен редактор на нейния официален орган „Весник“. Именно в това си качество през 1963–1966 г. той установява връзка с българския патриарх Кирил и на два пъти му гостува в София, където получава достъп до неговия личен архив. След това го виждаме на все такива престижни позиции: като секретар на Матицата на изселниците от Македония, редактор на образователната програма на Радио-телевизия „Скопие“, научен сътрудник в Института за социологически и политическо-правни науки при Университета „Кирил и Методий“ (от 1 януари 1975 до 30 юни 1983 г.), отговорен редактор на неговия „Годишник“, преподавател в Юридическия и Философския факултет на Скопския университет, научен ръководител на редица магистрати и докторанти, автор

на много научни трудове. Сл. Димевски се е изявил и като сценарист на телевизионни игрални и документални филми – шестсерийен игрален филм за Гоце Делчев, сериал за Крушовската република, документални филми за Вапцаров и за Смилевския конгрес, дори 12-серийен комедиен сериал, а може би и много други.

Тъй като в своите публикации Димевски спекулира с името и авторитета на българския патриарх Кирил, с когото наистина е поддържал личен контакт и му е гостувал в София през първата половина на 60-те години на XX в., реших първо да се обърна към извора – личния архив на патриарха, който се съхранява в ЦДА (бивш ЦДИА) като ф. 1318 К¹⁶. Там са запазени 13 писма, разменени между двамата в периода 1963–1966 г., както и обширни паметни записки за седем беседи между тях през м. юли 1964 г. Тези документи хвърлят светлина върху взаимоотношенията между двамата събрата по духовно призвание и колеги по научно занимание.

Контактът е установен по инициатива на Димевски, който на 23 октомври 1963 г. поздравява патриарх Кирил с кратко, но любезно писмо по случай 10-годишнината от възстановяването на Българската патриаршия. От този момент между двамата се завързва честа кореспонденция, която прераства в тясно лично познанство и сътрудничество, основано на общите им научни интереси в областта на църковната история и продължило близо три години.

Годината 1963-та е забележителна за българо-югославските политически отношения. На 20 януари българска партийно-правителствена делегация, предвождана лично от генералния секретар на Българската комунистическа партия (БКП) и председател на Държавния съвет на Народна Република България (НРБ) Тодор Живков пристига на посещение в Белград. Два месеца след това в София се провежда т.нар. мартенски пленум на ЦК на БКП, който по мнението на мнозина български историци изиграва важна роля за промяна в отношението на партията-държава към болезнения македонски въпрос, наследен от миналото¹⁷.

На пръв поглед е така – мартенският пленум заедно с предхождащото го посещение на Живков в Белград бележат началото на първия по-сериозен опит за затопляне на отношенията между България и Югославия след 15-годишното смразяване вследствие на разрива на Тито и Сталин през 1948 г. Лично аз обаче смятам, че тяхното значение като преломна точка по отношение позицията на БКП по македонския въпрос силно се преувеличава. Посещението на Живков в Белград и последвалият го мартенски пленум не могат да се интерпретират само в контекста на българската външна политика, която тогава и дълго след това е под контрола на Москва, а пък да се търси в тях някаква национално ориентирана мотивация направо изглежда абсурдно на фона на господстващата в България идеология. Въсъщност и двете събития, на първо място, трябва да се разглеждат като функция на интересите и политиката на СССР в онзи период. В началото на 60-те години Съветският съюз има своите политически съображения да подобри отношенията си с Югославия, тя също е заинтересована от това. Гостуването на Тодор Живков при Тито през 1963 г. е само реплика на посещението на висока съветска делегация в Белград предходната година, един вид сапборна мисия с цел да разузнае местонахождението на политическите „мини“ и да поразчисти каквото може от тях.

Така или иначе, през 1963 г. българо-югославските отношения се затоплят, а в България македонският въпрос пак става актуален. Мнозина биха желали да имат информация за тези процеси от първа ръка. Приемам, че и Славко Димевски – лично и/или екипно – е бил сред тях. Какъв по-добър политически контекст от този, за да ти хрумне да напишеш поздравително писмо до българския патриарх!

Още по-добре обаче е избран психологическият момент. Той е свързан с любопитен, но малко познат епизод от научноизследователската и публикационната дейност на патриарх Кирил, който през 1963–1964 г. е подложен на скандално публично унижение в България, което жестоко уязвява самочувствието му като архиерей и църковен историк. Става въпрос за една крайно отрицателна рецензия в „Исторически преглед“ срещу поредния научен труд на патриарх Кирил за католическата пропаганда по българските земи, написана от бившия свещеник на БПЦ Йордан Николов, преминал на страната на „научния атеизъм“ и приет за асистент в Историческия факултет на Софийския университет. Разгромяващата критика е внесена в редакционната колегия на списанието през м. май или най-късно в началото на юни 1963 г., т.е. точно когато или малко след като БПЦ отбелязва

10-годишнината на възстановяването на патриаршеското си достойнство. Въпреки възражението на патриарх Кирил пред редакцията на „Исторически преглед“ и оплакването му до Комитета по въпросите на БПЦ и религиозните култове при Министерския съвет, рецензията е публикувана в началото на 1964 г.¹⁸

Мотивите за това публично оскандаляване на духовния водач на „православния български народ“ остават неясни, но според мен те изиграват важна роля за установяването и развитието на отношенията между патриарх Кирил и протоiereй д-р Славко Димевски. Точно по времето, когато никому неизвестният дотогава асистент атакува от страниците на най-авторитетното българско историческо списание трудовете на председателя на БПЦ, македонският свещенослужител и църковен историк му изпраща първото си писмо. След него ще последват и други, а през юли 1964 г., не много след като скандалната рецензия срещу патриарх Кирил е публикувана, Славко Димевски вече е в София като негов личен и скъп гост.

Публично обруган от официалната историческа наука в България (в скоби ще отбележа, че дотогава на два пъти са попарени и амбициите му да стане член на БАН), патриарх Кирил вероятно се е чувствал по човешки доволен да прочете и чуе най-ласкави отзиви за плодовете на своята научноизследователска дейност от един чужд историк. А протоiereй д-р Димевски никак не е скъпил ласкателствата. Той ги сипе със същата щедрост, с която разпопеният свещеник и новоизлюпен асистент Йордан Николов клейми монографията на патриарха. Разликата е очевидна, последиците също.

Вече споменах, че съм публикувал и коментирал кореспонденцията между патриарх Кирил и протоiereй д-р Славко Димевски, затова тук ще се съсредоточа само върху основния въпрос, който в случая ни интересува – какви архивохранилища все пак е ползвал македонският църковник и историк в България?

Славко Димевски е посещавал два пъти България като гост на патриарх Кирил – през юли 1964 и през май 1965 г. И двата пъти той е бил придружаван от съпругата си Елица (Йелица). При първото им посещение двамата са имали възможност да обиколят страната и да разгледат нейните забележителности, най-вече църкви и манастири. Документирани са седем беседи на патриарх Кирил с неговия гост. В тях печалният герой на българо-македонската научна разпря, като не е знаел за навика на патриарха да си води подробни бележки за срещи и разговори, е оставил интересен отпечатък за своята самоличност като човек, духовник и учен. Голяма част от записките му са посветени на положението в МПЦ и нейните взаимоотношения със СПЦ, споменават се актуални процеси сред македоно-българската емиграция в САЩ, Канада и Австралия, става въпрос и за конкретни проблеми от историята на Македония през XIX в., по които София и Скопие стоят на различни позиции, като например делото на братя Миладинови. Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание изобщо не се споменава, макар че – ако следваме версията на Самия Сл. Димевски – би трябвало тя да е била централна. Патриарх Кирил добросъвестно е записал и всичко, което неговият събеседник е споделил за себе си. Проличава суетата у Сл. Димевски да преувеличава личните си позиции и влияние в МПЦ – пред българския патриарх той се представя като „частен секретар“ на македонския митрополит Доситей и дори като негов „суфлор“. Прави впечатление, че той охотно предоставя нелицеприятна или направо компрометираща информация за свещенослужители на МПЦ. В един момент явно се опитва да въвлече патриарх Кирил в междуцърковна интрига (за което председателят на БПЦ отбелязва: „Тук аз се поусмивнах...“). Проличава също, че Димевски невинаги е точен в своите информации и прогнози. Във всеки случай документът ярко очертава неговата личност, която всеки може да тълкува според собствената си преценка.

Историкът д-р Славко Димевски и архивните извори

Покрай екскурзиите и разговорите си в България Славко Димевски е намерил време да поработи и с документи от личния архив на патриарх Кирил. При второто си гостуване той пак ги ползва, този път в отсъствието на неговия домакин, който тогава е извън София. От кореспонденцията им става ясно, че патриарх Кирил е предоставил на Сл. Димевски три тома преписи на документи от ЦДИА, главно от фондовете на Българската ексзархия (ф. 246), Министерството на външните работи и изповеданията (ф. 176) и др. Тези преписи са правени в края на 50-те и началото на 60-те години във връзка с научните трудове на

патриарха за историята на Българската екзархия в Македония и Одринска Тракия, за католическата пропаганда и униатското движение сред българите и другите негови познати изследвания. Това е отбелязано в служебната документация на архивните единици, които са достъпни и до днес.

Противно на желанието на Сл. Димевски за трети път да гостува на патриарх Кирил и да довърши работата си с неговите преписи на документи от ЦДИА, това не се осъществява. Българският патриарх отклонява молбата му и го насочва към първоизточника, т.е. към ЦДИА. На 17 март 1966 г. Сл. Димевски уведомява българския патриарх, че няма възможност да се възползва от процедурата за достъп до държавното архивохранилище. Това е последното писмо на протоиерей д-р Сл. Димевски в личния фонд на патриарх Кирил.

То означава само едно – Славко Димевски никога не е получавал достъп до ЦДИА и не е работил с документи, съхранявани в тази институция.

Тук трябва да се каже и нещо за ЦДИА. Той е структура на Главно архивно управление, учредено през 1951 г. като поделение на Министерството на вътрешните работи. Макар през 60-те години институцията да минава на подчинение на Министерството на просветата и културата и Комитета за изкуство и култура, едва ли пъпната връв е била прерязана докрай. Достъпът до архивохранилището си остава строго контролиран, както може да се очаква за институция на тоталитарна държава, каквато беше НР България тогава. Това особено се отнася до теми, които засягат македонския въпрос. Дори през 1980-те, когато по свои съображения тоталитарната държава вдигна ембаргото върху разработването на националните проблеми и даде шанс на представителите на моето поколение историци да направим първите си стъпки в историческата наука, достъпът до документи от фондовете като ф. 176 или ф. 246 ставаше само със специално разрешение по строга процедура. Всъщност до демократичните промени на 10 ноември 1989 г. дори ползването на книгите по македонския въпрос в библиотеките, включително в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София, беше на специален режим и само за ограничен кръг от учени.

По-важен от гледна точка на поставената тема е обаче въпросът за това как Славко Димевски се отнася към документите, в случая към цитираните от него български документи. За това ще споделя резултата от сравнителния анализ, който направих на текстовете от книгата му за Скопския митрополит Теодосий, от една страна, и на оригиналните документи от ЦДИА, които е цитирал.

Подчертавам това, защото в книгата си за живота и дейността на Скопския митрополит Теодосий¹⁹, публикувана в края на 1965 г., която Сл. Димевски с гордост изпраща на патриарх Кирил, той многократно е цитирал ЦДИА и то фонда на Министерството на външните работи и изповеданията (ф. 176), фонда на Българската екзархия (ф. 246), фонда на Българското търговско агентство в Цариград (ф. 321) и някакъв „Протокол на екзарх[ийски] писма. Част V (1878–1880)“, за който не е отбелязал в кой точно фонд се съхранява. Никъде не е споменал, че е работил с преписи от личния архив на патриарх Кирил. Няма съмнение обаче, че всички документи от ЦДИА, цитирани от Сл. Димевски в тази и в другите му публикации, са по преписите на патриарх Кирил или са заимствани цитати от неговите книги, или от изследванията на други български историци. Този „изследователски“ метод очевидно е запазена марка на македонския църковник и историк и именно той стои в основата на по-късните му документални фалшификации и мистификации.

Проверих *de visu* половината от цитираните от Димевски архивни единици. Както и очаквах, резултатът беше крайно разочароващ за научния морал на този македонски свещенослужител и историк. Някои от архивните единици 100 процента не съответстваха на авторските текстове на Сл. Димевски.

Например, а.е. 202 от ф. 246 съдържа документи от 1901–1907 г. и оригинално е она словена „Издаване и заверяване на разни документи“. Сл. Димевски я цитира в своята монография, в главата „Антиекзархийското движение в Македония и първите контакти на митрополит Теодосий с него“, за да подкрепи „документално“ обстоятелство от периода 1887–1888 г. На посочените от него страници, а и в цялата архивна единица обаче такъв документ няма²⁰. Идентичен е и случаят с а.е. 562 от оп. 1 на ф. 176, която се състои само от четири документа, които произлизат от Цариградското българско агентство и са във връзка с информацията му до МВРИ за финансова операция на Отоманската банка през септември–октомври 1892 г. Димевски използва изходните данни на тази архивна

единица, за да подкрепи твърдение, че през 1891 г. екзарх Йосиф изпратил до митрополит Теодосий „много писма“ във връзка с изборите за епархийски съвет на 31 януари с.г. Македонският църковник и историк споменава конкретно за три „особено остри писма“, като за последното пояснява, че с него екзархът настоявал пред митрополит Теодосий да преустанови с гонението на граждани, „засвидетелствани българи“, и заменянето им със съмнителни хора. Както поясних обаче, документите от архивната единица са със съвсем друго съдържание и от друга година. На този фон обстоятелството, че Сл. Димевки „стреля напосоки“ при цитирането на архивните листове, които често надхвърлят реалния обем на конкретната архивна единица, е само незначителен курioз в неговата „научна“ методика²¹.

Такива са също случаите с а.е. 19, а.е. 36 и а.е. 39 от оп. 1 на ф. 246, както и с а.е. 86, а.е. 92 и а.е. 203 от оп. 1 на ф. 321, които нямат нищо общо като хронология и фактология с позоваванията на Димевски. Подобни има много както за отделни архивни единици, така и за конкретни документи. Губене на време е – моето и на читателите – да ги описвам всичките.

Онези от позоваванията на Сл. Димевски, които все пак притежават някаква документална основа, обикновено са преиначени до неузнаваемост. Така например е направил с обвиненията на екзарх Йосиф срещу Скопския митрополит Теодосий. Става въпрос за а.е. 596 от ф. 176, която съдържа 22 л. и представлява изложение на екзарх Йосиф до Министерството на външните работи и изповеданията с копие до Св. Синод в София от 22 май 1892 г.²² Това наистина е важен документ, цитиран от автора над 40 пъти, с цел да докаже мнимия националния сепаратизъм на Теодосий Гологанов. Димевски обаче го е редактирал брутално и го е преразказал така, че да съответства на неговата предпоставена теза²³. Очевидно той е гледал на архивния извор само като на канава, върху която е бил свободен да даде воля на своята фантазия. Тръгнал веднъж по този път и насърчен вероятно от добрата рецепция на своята продукция, македонският църковник и историк си е позволил да направи и следващата крачка – сам да създаде несъществуващ в реалността документ.

Анализът на документалната основа на книгата за Скопския митрополит Теодосий ми дава основание да направя извода, че писанията на Сл. Димевски, били те „документални“, „монографични“ или „академични“, не принадлежат към полето на науката и не заслужават да бъдат анализирани и опровергавани по същество, както са се подвели българските историци от 80-те години на ХХ в. Текстовете на Сл. Димевски следва да се причислят към особен литературен жанр, който бих квалифицирал като *историческо фентъзи с псевдоцитиране и формална научна имитация*. Що се отнася до т.нар. „Правила на Македонския въстанически комитет“, те са *документална мистификация от чиста проба*. Много наивно е да се вярва, че наистина става въпрос за автентичен документ, преписан старателно и дословно от човек като Сл. Димевски, чието отношение към историческото свидетелство е фиволно до цинизъм.

За всеки случай все пак направих справка в достъпните документи за българо-югославското научно сътрудничество, за да установя дали Сл. Димевски не е предприел постъпки чрез Министерството на външните работи в Белград да се възползва от спогодбите между България и Югославия и да получи достъп да ЦДИА, както любезно му препоръчва патриарх Кирил. Тези документи за периода 1963–1967 г., когато са се развивали взаимоотношенията между двамата, се съхраняват в АМВНР в София. Разбира се, не открих нищо за Сл. Димевски, но за сметка на това излязоха наяве интересни факти за ролята и мястото на македонския въпрос в българо-югославското научно сътрудничество и влиянието му върху историографските школи на двете страни. Те също имат своето значение като етап от предисторията на случая „Славко Димевски“.

Зад кулисите на Първия световен конгрес по балканистика

Научното сътрудничество между Българската академия на науките и Съюзния съвет за координация на научните изследвания (ССКНИ) на СФРЮ се основава на Спогодбата за културно сътрудничество между правителството на НРБ и правителството на СФРЮ, подписана в Белград на 24 декември 1956 г. В рамките на тази спогодба на 29 януари 1962 г. е подписан Договор за научно сътрудничество между БАН и ССКНИ за срок от две години – 1962 и 1963 г. Договорът е подновен за следващия двугодишен период 1964–1965 г.,

такава е практиката и след това. Тогава, в интересувания ни период, сътрудничеството в хуманитарното направление на двете национални академични институции се осъществява по три теми: „Демографското състояние и социално-икономическото развитие на Балканските земи през XV–XVII в.“, „Работническото движение в България и Югославия“ и „Общославянски лингвистичен атлас“²⁴. Договорът за научното сътрудничество между БАН и ССКНИ и съпътстващите го документи (протоколи за работните срещи, планове за научното сътрудничество, списъци на съвместните изследователски теми и пр.) точно регламентират квотите за реципрочно гостуване на учени, тарифите по еквивалента за безвалутна размяна, реда за достъп до архивни институции²⁵.

От документите за научното сътрудничество между НРБ и СФРЮ ясно проличава, че темата за македонския въпрос тогава е много деликатна и от българска страна се прави всичко възможно тя да не бъде засягана. Особено внимание се отделя на македонските историци, които участват в академичното сътрудничество. Така например през 1963 г. българското Външно министерство констатира опита на ССКНИ да командирова доц. Божидар Видоески от Философския факултет на Университета в Скопие, без да поиска предварително съгласие от БАН²⁶. Когато през 1965 г. ст.н.с. Климент Джамбазовски от Историческия институт на Сръбската академия на науките в Белград, който е включен в двустранното научно сътрудничество, пожелава по установения ред да получи достъп до Научния архив на БАН и Българския исторически архив при Народната библиотека „Кирил и Методий“ във връзка с историята на Българската екзархия в Македония за периода от началото на XIX в. до 1878 г., също възниква смут в компетентните институции. По този повод първият секретар на българското посолство в Белград Ангел Васев изказва в писмото си до МВНР в София конкретно подозрение: „В нашето посолство се създава впечатление, че с поставянето на този въпрос се прави и своеобразна проверка до колко в българските официални органи е настъпила промяна по въпроса за ползуването на нашите исторически архиви от югославски научни работници». Все пак той препоръчва, че е целесъобразно да се разреши на Кл. Джамбазовски да осъществи своите проучвания в заявения срок от 15 дни, като обаче предостави подробен план на темата и посочи какви документи иска²⁷. През такава ситна цедка минават и други македонски учени, които желаят да осъществят проучвания в български архивохранилища и библиотеки в рамките на двустранното научно сътрудничество²⁸.

Показателен за мнителността на българските държавни институции по отношение на македонския въпрос е случаят с Джордже Радойчич от Нови Сад, преводач от български на сръбско-хърватски и носител на българския орден „Кирил и Методий“ I ст. През 1965 г. той се обръща с молба към българското посолство в Белград да му помогне да се снабди с трилогията „Самуил“ на Димитър Талев. Отговорът на МВНР в София е категоричен: „Предвид предстоящото посещение на председателя Тито в България, намираме, че следва да се избягва изострянето на спорни моменти в отношенията между двете страни, в това число и по македонския въпрос“. На посолството в Белград е препоръчано да отклони молбата на Дж. Радойчич с мотива, че трилогията вече е изчерпана в софийските книжарници²⁹.

Ембаргото по македонската тематика впрочем се разпростира и върху инициативи от българска страна. Когато през същата 1965 г. Комитетът за култура и сътрудничество представя в МВНР молбата на Българската национална телевизия да ѝ се окаже съдействие за заснемането на документален филм от поредицата „Пътуване без паспорт“ за Охрид и неговите паметници, свързани с делото на Климент Охридски, отговорът също е обезсърчаващ: „Министерството счита, че в настоящия момент не е целесъобразно да се правят официални постъпки пред югославските власти за заснемането на филм за Охрид и някои стари паметници в този град“³⁰.

Нежеланието на българската страна да се засяга по какъвто и да е повод македонския въпрос се дължи не на деликатната политическа конюнктура в българо-югославските отношения тогава, а най-вече и преди всичко на страха да не излязат наяве престъпленията на Българската комунистическа партия (БКП) спрямо българите от Македония и към българската национална кауза изобщо. След демократичните промени на 10 ноември 1989 г. и декомунизацията на България архивите станаха публично достояние и разкриха дълго пазени тайни. Те обогатиха информационната основа на историческите изследвания и спомогнаха за осветляване на мястото и ролята на македонския въпрос в междудържавните

отношения на България и Югославия, както и във вътрешнополитически план. Българската историография наброява вече десетки заглавия, посветени на тези проблеми, от първите популярни публикации след 10 ноември 1989 г. до последните монографии и документални издания в по-ново време. Към тази положителна тенденция може да се отправя само един упрек – повечето от авторите, занимаващи се научно с проблематиката, по един или друг начин бяха свързани с БКП, преименувала се в началото на 1990 г. на Българска социалистическа партия (БСП). Малцина намираха кураж да назоват политиката на БКП по македонския въпрос, а в по-широк смисъл – по националния въпрос изобщо, с нейното истинско име, което обективно заслужава – национално предателство. Затова в този род публикации обикновено се пише за политически грешки, сектантски уклони, идейни отклонения, допускани все под външен натиск, било от Коминтерна, било от Сталин, било от Тито. Да им се чуди човек на българските комунисти – твърди като кремък или стомана (така се изобразяваха самите те със средствата и методите на социалистическия реализъм), когато трябваше да се разправят с повалените политически противници и опоненти в България, а меки като пластилин в ръцете на своите по-старши другари в Москва.

Истината обаче е по-различна и тя не бива да се премълчава. Историята на БКП е изпълнена с престъпления срещу България и българските национални интереси. Тя проявява своите разрушителни наклонности още в тесняческата си младост. Явната и тайната агитация срещу Балканската война, която българският народ през 1912–1913 г. спонтанно нарече „освободителна“, разложителната конспиративна дейност в българска армия и организирането и подклаждането на войнишки бунтове има за цел да гаси и пепели въодушевлението, надеждите и енергията за национално освобождение и обединение. Като секция на Коминтерна в периода между двете световни войни БКП калява и усъвършенства своя нрав и се превръща в съзнателен съучастник и деен изпълнител на българоубийствената теза за съществуването, или по-точно за целесъобразността от създаването на „македонска“, „тракийска“ и „добруджанска“ нация. След като на 9 септември 1944 г. завзе властта, БКП извърши най-голямото престъпление в партийната си биография, като се отрече от българите във Вардарска Македония и опита да отроди българите в Пиринска Македония. Българската историография оценява, при това с основание, последиците от Междусъюзническата и Първата световна война като национални катастрофи, въпреки че тогава държавата, църквата, обществото и партиите не се отказаха от народността име на българите в Македония. Да се нарече национално предателство политиката на БКП по македонския въпрос непосредствено след 9 септември 1944 г. следователно е най-мекото определение, което може да ѝ се даде.

Показателно за гузната съвест на БКП като мотив за нейното мълчание по македонския въпрос е задкулисието на Първия световен конгрес по балканистика, проведен на 26 август – 1 септември 1966 г. в София. Това е първата по рода си мащабна международна научна проява, организирана някога в България, която може да се сравнява само с Първия конгрес по българистика, включен в рамките на честването на 1300-годишнината на българската държава през 1981 г. В балканистичния форум през 1966 г. вземат участие 1300 делегати от 24 страни, сред които над 100 учени от СФРЮ и приблизително толкова от Румъния, около 80 от СССР, 80 от Гърция, 70 от ГФР, 50 от САЩ, 40 от ГДР и др., разбира се и от България, организирани в 11 секции с над 530 доклада и 1000 изказвания³¹. В контекста на комунистическата идеология и тоталитарния режим, господстващи тогава в България, и на международната политическа конюнктура, доминирана от противопоставянето между страните от съветския блок и западната демокрация, още по-ярко изпъква страхът на партията-държава да се сблъска с последиците от собствените си грехове по македонския въпрос. Това добре проличава от дневните записки на академик Николай Тодоров (1921–2003), всеотдайният протагонист на балканистичния форум, тогава само ст.н.с. и директор на Института за балканистика, а впоследствие академик, дипломат, парламентарист и учен с огромен авторитет в страната и в чужбина. В своя дневник, публикуван посмъртно в два обемисти тома с близо 3000 страници, той скромно е пропуснал да изтъкне големите си заслуги за организацията на Първия световен конгрес по балканистика в София и за предотвратяването на предполагаеми историографски сблъсъци между български и югославски историци по македонския въпрос. Последният той засяга само лапидарно: „Не ще се спирам на македонския въпрос. Не допуснахме открит сблъсък бла-

годарение на желанието и на двете страни да избегнат усложнения по време на конгреса. При това имаше и внушителна делегация от Македония начело с акад. Михайло Апостолски. Изнесоха се доклади и съобщения с фактологически характер за постигнати резултати в научните издирвания. Не си спомням да са възниквали конфликтни ситуации. Имало е, разбира се, много двустранни разговори, размяна на мнения, уточнения, без да прераснат в открит конфликт или демонстрация⁴³². За сметка на това обаче в архивните източници, засвидетелствали организацията и провеждането на балканистичния форум, Н. Тодоров се показва значително по-многословен, при това тъкмо във връзка с македонския въпрос.

Според свидетелството на документите за подготовката на конгреса, съхранявани в АМВНР, българските учени хуманитаристи и отговорните институции са гледали на конгреса по балканистика не толкова като на научен форум, колкото като на фронтален политически и идеологически сблъсък между двата противостоящи си тогава свята. Това, че за да са сигурни в успеха на предстоящата „битка“, българските учени са потърсили и получили на най-високо равнище подкрепа от съветска страна, за което е била изпратена специална делегация в Москва, изобщо не ме учудва. Бях обаче истински изненадан да установя, че те са сключили споразумение и с колегите си от Югославия. При това не става въпрос за някаква устна договорка за научен феърплей, каквато обикновено се прави или се подразбира по правило при подобен форум, а за истински формален писмен договор, обсъден, съставен и подписан от най-изтъкнатите (или овластени, за епохата това е също-то) представители на хуманитарните науки в двете страни. Документът е озаглавен „Споразумение“, съдържа шест точки и е подписан на 6 юни 1966 г. след тридневни преговори в София с участието на академик Владимир Георгиев – зам.-председател на БАН, ст.н.с. Стойко Божков – директор на Института за литература при БАН, проф. Николай Тодоров – директор на Института за балканистика при БАН и проф. Христо Христов – директор на Института за история при БАН, от българска страна, и проф. Франьо Баришич – хърватски византолог и медиевист от Философския факултет на университета в Белград, проф. Милорад Екмечич – сръбски историк от Философския факултет на университета в Сараево, проф. Михаил Петрушевски – македонски учен от Философския факултет на университета в Скопие, и проф. Драгослав Янкович – завеждащ Катедрата по история на държавата и правото в Юридическия факултет на Белградския университет, от югославска страна. На няколко пъти в текста се изтъква идейно-политическата мотивираност и ангажираност на договарящите се: споразумението произтичало „от социалистическия строй на нашите две страни“, било „дълг на учените-марксиста на двете социалистически страни“, щяло да формира единомислие и единодействие „по общото настъпление срещу буржоазната идеология“ и пр. Основната идея на споразумението е формулирана в т. 3 на документа:

„С оглед постигането основните цели на конгреса по балканистика необходимо е да не се включват в неговата програма такива доклади и съобщения, които могат да дадат повод за нежелателни дискусии и спорове.

В доклади, съобщения и изказвания да се избягват всякакви нападки и открита полемика между българските и югославските делегати по въпроси, по които имаме съществени различия.

За тази цел всяка страна да прегледа своите материали за конгреса и да отстрани всички положения в тях, които противоречат на съдържанието и духа на настоящото споразумение. Необходимо е да се разменят материалите за конгреса между двете страни и да се проведат взаимни консултации“.

В следващите членове на документа е описано как точно да се работи преди и по време на конгреса, за да се спази основната идея на споразумението – да се дадат „съответни указания“ на делегатите, да се държи постоянен контакт „за обсъждане и уточняване на обща линия по всеки въпрос“, съществуващите „различия“ между учените от двете страни да се оставят за други двустранни форуми и пр. Споразумението завършва с подобаващо политкоректно идейно-политическо заклинание: „Участниците в срещата са убедени, че изпълнението на това споразумение ще бъде ново доказателство за стремежа на учените от България и СФРЮ към сътрудничество на основата на марксистката идеология и общите постижения на народите от двете социалистически страни“⁴³³.

В текста на „Споразумението“ не е посочено изрично, че то се отнася главно и преди всичко за македонския въпрос, но съпътстващите документи в АМВНР свидетелстват ка-

тегорично за това. Става въпрос за разни „справки“ – по въпроса за основните различия между българските и югославските историци, по съдържанието на отделни доклади, по хода на преговорите. В тях се споменават конкретни доклади, които трябва да бъдат преработени или направо отхвърлени от програмата на конгреса³⁴. Прави впечатление, че югославските представители се показват твърде сговорчиви (единственият представител на СР Македония сред тях е проф. М. Петрушевски). Така те се съгласяват изцяло да отпадне докладът на Тодор Симовски, а в докладите на Михайло Апостолски и Орде Ивановски – и тримата от Скопие, да се направят посочените от българска страна корекции, каквито са приети, пак във връзка с македонската проблематика, и за докладите на Бранислав Джурджев (Сараево) и Бого Графенауер (Люблиана). От българска страна в жертва на споразумението пада само докладът на Туше Влахов за Младотурската революция и отношението на българското население към нея. Очевидно всички други негови колеги стриктно са се придържали към предварителните указания³⁵.

Николай Тодоров, който в качеството си на директор на Института за балканистика и автор на пленарен доклад на конгреса е активен участник в преговорите между двете делегации, оценява постигнатото „Споразумение“ като голям успех за българската наука. Това мнение се споделя и от представителите на МВНР, очевидно такова е било и становището на по-високите партийни и държавни инстанции³⁶. Като оставим настрана, че от днешна гледна точка става въпрос за откровена идеологическа и политическа цензура, „Споразумението“ от 1966 г. още в краткосрочна перспектива се обезсмисля и неслучайно скоро след това конфронтацията между българските и македонските историци и учени хуманитаристи рязко се изостря. В същността си то не е нищо повече, освен типично проявление на „стратегията на щрауса“ – да си заровиш главата, за да не видиш проблема. Вярно, партията-държава подхожда малко по-различно – налага табу върху изследванията и публикациите по македонския въпрос в България, и като скрива проблема, въобразява си, че го е решила.

Грешки, пропуски и несъответствия в българската критика

През пролетта на 1966 г., т.е. в навечерието на Първия световен конгрес по балканистика в София, контактите между патриарх Кирил и Славко Димевски са преустановени. В личния архив на българския патриарх в тази и през следващите години няма свидетелства, че връзките му с неговия македонски събрат и колега са продължили. Една година преди смъртта си, застигнала го на 7 март 1971 г., патриарх Кирил е избран за член на БАН, след като малко по-рано става „Народен деятел на културата“. За кариерното израстване на протоийерей д-р Славко Димевски вече стана дума.

Междувременно кардинално се променя и политическата конюнктура във взаимоотношенията между НРБ и СФРЮ. Те и без това са натоварени с много противоречия, но като преломна точка в случая може да се смята срещата на Тодор Живков и Кръсте Цървенковски (председател на ЦК на Съюза на комунистите в СР Македония) в София през май 1967 г., когато македонският въпрос отново изпъква с цялата си острота и в българо-югославските отношения настъпва криза. По данни на българското Външно министерство само през първата половина на 1967 г. в СР Македония са регистрирани 47 публикации, в „които се обсебва българската история, предявяват се претенции към Благоевградски окръг, задават се въпроси къде са македонците от този регион, чий е Гоце Делчев и т.н.“³⁷. През 1968 г. броят на публикациите от този род вече достига 2000³⁸. В отговор управляващите в България приемат на 12 март 1968 г. „Мероприятия по изпълнение решенията на Политбюро по македонския въпрос“, които поразвързват малко ръцете на българските историци. Така се появява брошурата „Македонският въпрос. Историко-политическа справка“, тиражирана в 100 000 екземпляра, която очертава фактологическата, политическата и идеологическата рамка, към която трябва да се придържат публикациите и всички други изяви по този въпрос³⁹.

Кризата се задълбочава още повече, когато през лятото на 1968 г. Югославия осъжда нахлуването на войските на Варшавския договор в Чехословакия и отношенията ѝ със Съветския съюз и неговите сателити отново се смразяват. Трябва да минат обаче още десет години, преди партийно-държавният връх в България окончателно да се реши да предостави историята на македонския въпрос на българските историци. Решителният прелом е

направен през 1978 г., когато са публикувани два солидни документални тома – единият от БАН⁴⁰, другият от МВНР⁴¹. На следващата година най-сетне беше пусната от печат отдавна задържаната в чекмеджето на политическата цензура монография на доц. Константин Пандев от Института за история при БАН за българското националноосвободително движение в Македония и Одринско⁴². Тогава бяха създадени и секциите или групите по националния въпрос към различните академични и ведомствени институти, които дадоха шанс на мнозина млади историци (сред тях и авторът на настоящата статия) да направят първите си стъпки в историческата наука. Всичко това се развива в унисон с покачването на патриотичния градус в българското общество, успоредно с масовите приготовления за честването на 1300 години на българската държава (681–1981), но истинската причина се крие в намерението на партийно-държавния елит да използва национализма като възможен изход от икономическата, политическата и идеологическата криза на тоталитарния режим. И точно тук е необходимо да се направи анализ на българския отговор на документалните фалшификации и мистификации на Сл. Димевски, за когото вече стана дума в началото на статията.

Църковното становище, публикувано в началото на 1979 г. в официалния печатен орган на Св. Синод на БПЦ, обяснимо поставя акцента върху взаимоотношенията между патриарх Кирил и протоiereй д-р Сл. Димевски⁴³. Трябва да се отбележи, че реакцията на върховната църковна управа е предизвикана не от академичните публикации на македонските историци, а от една вестникарска статия на Сл. Димевски в белградския в. „Борба“, с която той популяризира своето „научно откритие“ пред югославската общественост⁴⁴. Тази публикация е възприета от българските архиереи, църковни историци и богослови като „тежко предизвикателство, с което не само се повтарят стари прегрешения, но грубо се погазва истината, протяга се нечиста ръка за опетняване името и научно-историческото дело на приснопаметния Български Патриарх Кирил, потъпкват се елементарни принципи на етиката“. Авторите на становището категорично не приемат, че е било възможно македонският църковник и историк да е имал „близко научно сътрудничество“ с покойния патриарх. Аргументите им обаче са твърде несериозни – нито един от „отговорните църковни, обществени и научни дейци“ в България не знаел за техните контакти и взаимоотношения, а между двамата не само липсвала „духовно-мисловна и приятелска близост“, но било налице и „дълбоко противоречие в концепции, подход към исторически извори, научни трактовки и изводи“. Авторите се опитват да уязвят Сл. Димевски и с някои нелицеприятни бележки за него от дневника на патриарх Кирил. В стремежа си да докажат, че той в никакъв случай не би допуснал македонския историк да микрофилмира „твърде важни документи от македонската история“ от личния си архив, те му правят следната чудата характеристика: „Честността ни задължава да отбележим, че Светейши Кирил твърде грижливо пазеше събраните документи и само най-близки негови помощници имаха достъп до архива му. Той отказваше да дава документи на когото и да било от научните работници, защото считаше, че може да се злоупотреби с тях преди да са публикувани от самия патриарх, а освен това възнамеряваше да допълва изследванията си по редица теми. Това се отнася и до проекта му за написване на цялостна монография върху Кресненското въстание, която той обещава и на читателите в предговора на своя труд „Съпротивата срещу Берлинския договор – Кресненското въстание“, изд. БАН, София 1955, с. 3“. В действителност, както разкрива кореспонденцията между патриарх Кирил и протоiereй д-р Славко Димевски, между тях е съществувала, макар и сравнително за кратко, твърде тясна близост като духовници и историци.

Крайно разочароваща е и критиката на академик Христо Христов от 1983 г. Още в началото той възразява срещу това въстание от 1878–1879 г. да бъде назовавано „Кресненско“, тъй като било известно като „Кресненско-Разложко“. Освен това той категорично отрича възможността да е съществувал печат с надпис „Началник щаба на Македонското въстание 1878“, с чийто отпечатък е илюстриран сборникът „Правилата – Уставот“ от 1980 г. По този начин директорът на Института за история при БАН отрича изобщо възможността да е съществувала такава институция, както и самото въстание да е било назовавано „Македонско“⁴⁵.

Нито едно от твърденията на академик Христов не е вярно. Въстанието от 1878–1879 г. в спомените и другите материали, публикувани в България, дълго време се назовава обик-

новено само като „Кресненско“, макар винаги да се изтъква, че се е разпространило и в Разложко. Мемоарът на Вътрешната организация от 1904 г. свидетелства за „Кресненско въстание“ и „Разложко въстание“ като две териториални проявления на една и съща военно-политическа акция⁴⁶. По-същия начин го представя и Христо Силянов⁴⁷. Въстанието е само „Кресненско“ в заглавието на цитираната вече книга на патриарх Кирил, макар че главата, специално посветена на него, е озаглавена „Кресненско-Разложкото въстание“⁴⁸. Може да се каже, че названието „Кресненско-Разложко въстание“ се официализира през 1968 г., когато по инициатива на Окръжния комитет на БКП и Окръжния народен съвет в Благоевград и Института за история при БАН беше чествана 90-годишнината на въстанието с научна сесия⁴⁹.

Странно е също защо такъв високопоставен и авторитетен академичен учен като Христо Христов си е позволил да отрича факт, познат на българската историческа наука или поне на някои историци, а именно, че институцията „началник щаб на Македонското въстание“ наистина е съществувала. Тя се споменава в много мемоари и документи, включително и в сборника на патриарх Кирил. Дали академикът е направил това по неосведоменост, или с умисъл, няма голямо значение, защото за учен от неговия ранг и в двата случая е било недопустимо. Такъв печат е съществувал, при това в поне два варианта. Един отпечатък, аналогичен с този от илюстрацията на скопския сборник, е положен върху оригинален документ от личния архив на Димитър Попгеоргиев Беровски, съхраняван в Националния военноисторически музей (НВИМ) в София⁵⁰. Другият отпечатък, вариант от 1880 г. с надпис околоръст „Началник на щаба на Македонското въстание“ и в средата с историческия български герб – коронован лъв, е положен върху писмо на Българо-македонската лига в Русе, което се съхранява в архива на епископ Йосип Юрай Щросмайер в Джаково, Хърватия⁵¹.

В своята статия академик Христов се позовава на името и авторитета на професор Дойно Дойнов (1929–2014), тогава началник на Главно управление на архивите при Министерския съвет и автор на най-сериозното българско изследване за Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание. Споменал го е под линия: „Началникът на Главно архивно управление ст.н.сътр. к.и.н. Дойно Дойнов заедно със свои сътрудници и при съдействие на отговорни държавни органи е направил пълен преглед на всички материали от личния архив на патриарх Кирил и не е намерил обяснения от д-р Славко Димевски „документ“⁵².

Че професор Дойнов не е можел да намери несъществуващ документ, е ясно. Не е ясно обаче защо при своята компетентност и информираност не е осветлил колегата си академик Христов, че греши както за печата, така и за названието на институцията „началник щаб“ и на самото въстание. В монография си от 1979 г. той е посветил цяла глава на ръководството, организацията и институциите на въстанието и на едно място дори споменава, че Димитър Попгеоргиев Беровски навсякъде се е подписвал „на Македонското въстание началник-щаба“⁵³. Обаче и в неговия случай има нещо смущаващо: защо самият той е замълчал и не е взел участие в разобличаването на Славко Димевски? Моята версия е следната.

През 1973 г. Дойно Дойнов публикува важни документи за Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание от архива на Димитър Попгеоргиев Беровски, съхранявани в НВИМ (от 1954 до 1971 г. е уредник и научен сътрудник в тази институция)⁵⁴. В своята публикация обаче, при положение, че не е представил факсимиле, той е пропуснал да публикува данни за формата, размерите и текста на печата на „Началника на щаба на Македонското въстание 1878 г.“, положен върху един от документите на Д. П. Беровски, който за известен период е заемал този пост. При това наличието на печата върху документа не е отбелязано по никакъв начин, което е в пълен разрез с правилата на архивистиката. Авторът на документалната публикация освен това се е въздържал да публикува едно писмо на Д. П. Беровски, изпратено до македонските комитети в София, Дупница, Кюстендил и др., вероятно защото започва и завършва с изречения, които той е счел за смущаващи: „Македонските въстаници следваме за делото си“ и „На македонца кръвта е определена от просветените европейски сили да укървави Македония и той жертвува кръвта си с най-голяма дързост“⁵⁵. В публикацията има и редица текстуални несъответствия с оригиналните документи (сверих ги лично), които принижават научната ѝ стойност.

Така или иначе забелязвам, че представителите на това поколение български историци сякаш са изпитвали някакво необяснимо от научна гледна точка притеснение заради възможността въстанието от 1878–1879 г. да се е назовавало „Македонско“ или такова име да

носи някоя организация или институция. Като че ли българската история не познава и не признава съществуването на Вътрешната македонска (македоно-одринска) революционна организация, Върховния македонски комитет, македонските дружества, македонските братства и пр. и пр. Който познава архивните документи и литературата от онази епоха, отлично знае, че „българи“ и „македонци“, респективно „българско“ и „македонско“, се използват често пъти заедно и то в еднозначен смисъл – българин от Македония, македонски българин. Точно такава е и Кресненско-Разложкото (Македонското) въстание – въоръжен протест срещу разпокъсането на българската национална общност заради несправедливите решения на Берлинския конгрес. Без съмнение са го знаели и историците от поколението на Христо Христов и Дойно Дойнов, но тогава над тях е тегнела гузната съвест на БКП, виновна в най-голяма степен за отродяването на македонските българи и възплътена в някой високопоставен партийен апаратчик или просто императивно налагана от „партийната линия“. Затова не бива да се изненадваме, че някои български историци от това поколение, които са били дисциплинирани да премълчават изобщо македонския въпрос, когато такава е била партийната повеля, са могли по-късно самоволно или пак по поръчка да премълчат или прикрият един или друг исторически факт, както са сторили Христо Христов и Дойно Дойнов. И все пак никой български историк не си е позволил това, което е направил Славко Димевски.

Последни шрихи към портрета на Славко Димевски

През 1989 г. от страниците на сп. „Векове“, орган на Българското историческо дружество, служителите от ЦДИА Цочо Билярски и Илия Пасков подложиха на критика друга документална публикация на Сл. Димевски⁵⁶. Става въпрос за две писма на Петко Рачев Славейков от 1874 г. по униатското движение в Македония, за които „откривателят“ им твърди, че ги копира с разрешение на патриарх Кирил, когато през 1964 г. пребивавал в София. Неговата публикация обаче, също като „Правилата на Македонския въстанически комитет“, се появи през 1972 г., пак след смъртта на патриарх Кирил⁵⁷. Дватама служители на ЦДИА доказаха със сравнителен анализ, че и това „откритие“ на Сл. Димевски е фалшификация, направена не по оригиналните писма на П. Р. Славейков, каквито действително съществуват, а по преразказа им от книгата на патриарх Кирил за екзарх Антим I⁵⁸, с добавяне на факти и обстоятелства от историята на униатското движение в Македония, взети пак от същата книга⁵⁹.

През 1982 г., на кръгла маса в Битоля по случай 75-годишнината от гибелта на Даме Груев, Славко Димевски обяви още една документална сензация, представяйки я за плод на свои проучвания в българските архиви. Става въпрос за протокол от полицейски разпит на Дамян Груев в София през 1891 г. във връзка с покушението срещу министъра на финансите Христо Белчев⁶⁰. Подобно на „Правилата на Македонския въстанически комитет“, и на този „документ“ се придава фундаментално значение, защото е свързан с предисторията на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) и с националното самосъзнание на нейния основател. Освен всичко друго, в случая поразителен е и фактът, че тази очевидна фалшификация остава незабелязана от българската историческа наука над три десетилетия! За нея се разбра едва на българо-македонската конференция в Битоля през 2015 г., когато „документът“ беше цитиран. Славко Димевски твърди, че го „открил“ във фонда на Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРHZ) в ЦДИА, като посочва две различни сигнатури – веднъж ф. 318, друг път ф. 218. Първият обаче е фонд „Българска легация в Москва 1888–1944“, а вторият „Общо търговско осигурително акционерно дружество „Сила 1928–1946“. Действителната номерация на фонда на МВРHZ е ф. 370 – Дирекция на полицията, и ф. 371 – Дирекция на общините и обществените грижи. Македонският „откривател“ обаче не е знаел тези подробности, защото никога не е стъпвал в ЦДИА. Парадоксалното в случая е, че дори не става дума за публикация в строгия смисъл на думата, а за разказ, разбира се, изцяло авторски. Въпреки това днес македонските историци продължават да се позовават на този „документ“!

В хода на това своеобразно историческо разследване се опитвах да си представя протойерей д-р Славко Димевски като характер и интелект. Без съмнение е бил достатъчно интелигентен и очевидно амбициозен човек, за когото църковната одежда се е оказала

прекалено тясна, но на профайлър аз нито мога, нито искам да се правя, затова ще оставя на онези, които са го познавали и са работили с него, да го направят, ако пожелаят. Като историк обаче мога да твърдя, че той се родее със Стефан Веркович и Иван Гологанов, двамата „откриватели“ на „Веда словена“, славистичната сензация от 60-те и 70-те години на XIX в., или с Вацлав Ханка и Йозеф Линда, авторите на „Краледворския“ и „Зеленогорския“ ръкопис от началото на XIX в., псевдосредновековен епос, който почти цяло столетие подхранва чешкото национално възраждане. Въпреки че с течение на времето са безапелационно разобличени от най-авторитетните слависти на своето време, тези литературни мистификации и досега привличат поддръжници, които са склонни да им вярват. Със сигурност и за документалните мистификации на Славко Димевски ще бъде така. С една само разлика – ако на Веркович и Гологанов, на Ханка и Линда и на други герои на подобни случаи днес се гледа със снизхождение, като представители на националния романтизъм на възрожденската епоха, вдъхновявани от идеалистични подбуди, за Славко Димевски едва ли някой сериозно ще допусне, че е бил движан от романтизъм и идеализъм, след като и за епохата му това е последното, с което може да се характеризира.

¹ Освободителните борби на Македония от Източната криза до Балканските войни. Сборник с доклади от Международната научна конференция, посветена на 112-ата годишнина от Илинденско-Преображенското въстание, организирана от Българската академия на науките и Македонската академия на науките и изкуствата, Битоля, 24 юли 2015 г. София, 2016.

² *Ристовски Б.* Македонската национална свест от Лозарството до Другарството // Освободителните борби на Македония от Източната криза до Балканските войни. София, 2016. С. 29–30; *Поповски В.* Борбата за създаване македонска държавност во периодот на големата Источна криза // Освободителните борби на Македония от Източната криза до Балканските войни. София, 2016. С. 77–84.

³ *Димевски С.* Востанически проекто-устав и други акти за създавање на македонска држава, донесени по Берлинскија конгрес (1878–1880) // Гласник на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања во Скопје. 1975. № 1.

⁴ Македонија во Источната криза 1875–1881. Сборник. Скопје, 1978.

⁵ *Катарчиев И.* Кресненското востание 1878. Скопје, 1978; *Пандевски М.* Македонија и Македонците во годините на Источната криза 1876–1878. Скопје, 1978; *Поплазаров Р.* Македонското Кресненско-Разложко въстание. Скопје, 1979.

⁶ Правилата – Уставот на Македонскиот востанически комитет во Кресненското востание. Скопје, 1980.

⁷ Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Т. I. Од заселувањето на славените во Македонија до крајот на Првата светска војна. Скопје, 1981. С. 11.

⁸ Църковен вестник. 1979. № 4. 1 февруари.

⁹ Поглед. 1979. № 8. 19 февруари; Славяни. 1979. № 5. С. 22–24, 36.

¹⁰ *Христов Х.* По следите на една историко-документална фалшификација // Исторически преглед. 1983. № 4. С. 100–106.

¹¹ *Църнушанов К.* За още един фалшификат на скопските историци // Военноисторически сборник. 1984. № 3. С. 94–113.

¹² *Елдърров С.* Паметни бележки на Българският патриарх Кирил за срещите и разговорите си с протојерей д-р Славко Димевски през 1964 година // Македонски преглед. 2016. № 2. С. 115–134; *Елдърров С.* Взаимоотношенията между българският патриарх Кирил и македонският протојерей д-р Славко Димевски през 60-те години на XX век и техните последици за историографијата (по документи от архива на патриарх Кирил) // История, религија и политика. Сборник със студии и статии от сътрудничеството между Българската академия на науките и Македонската академия на науките и изкуствата по проекта „Православие и католицизъм на Балканите XIX – XX век“. София, 2016. С. 236–294.

¹³ *Грозданоски Р.* Библија за историјата на Македонската православна црква (Промотивна реч по повод промовирањето на Зборникот: Животот и делото на д-р Славко Димевски 1920–1994. Скопје, 2007). URL: <http://www.rgrozdanoski.mk/naucna-dejnost/promotivna-rec-po-povod-promoviranjeto-na-zbornikot/> (Дата на посещавање: 21.08.2017 г.).

¹⁴ Бугарскиот фалсификати за Македонскиот народ!! URL: http://forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=12066&PN=37 (Дата на посещавање: 21.08.2017 г.).

¹⁵ Биографичните данни за Сл. Димевски черпа от македонска публикација, достапна в интернет, и от паметните записки на патриарх Кирил за срещите и разговорите му с него: *Грозданоски Р.* Библија за историјата на Македонската православна црква (Промотивна реч по повод промовирањето на Зборникот: Животот и делото на д-р Славко Димевски 1920–1994. Скопје, 2007). URL: <http://www.rgrozdanoski.mk/naucna-dejnost/promotivna-rec-po-povod-promoviranjeto-na-zbornikot/> (Дата на посещавање: 21.08.2017 г.); Централен државен архив (по-нататък – ЦДА). Ф. 1318 К. Оп. 1. А. е. 2685. Л. 1–15.

- ¹⁶ ЦДА. Ф. 1318 К. Оп. 1. А.е. 450; А.е. 2685.
- ¹⁷ *Германов С.* Македонският въпрос 1944–1989. Възникване, еволюция, съвременност. София, 2012. С. 153–158.
- ¹⁸ *Елдъров С.* Асистент срещу патриарх. Една задочна дискусия отпреди 35 години и нейните последици за българската историческа наука // Българска историческа библиотека. 2000. № 1. С. 64–72.
- ¹⁹ *Димевски С.* Митрополитот скопски Теодосиј – живот и дејност (1846–1926). Скопје, 1965.
- ²⁰ Пак там. С. 66, бел. № 16.
- ²¹ Пак там. С. 104, бел. № 29.
- ²² ЦДА. Ф. 176 К. Оп. 1. А.е. 596. Л. 18–19.
- ²³ *Димевски С.* Митрополитот скопски Теодосиј... С. 162–163.
- ²⁴ Архив на Министерството на външните работи (по-нататък – АМВНР). Оп. 21. А.е. 2786. Л. 2–6.
- ²⁵ Пак там. Л. 15–18, 19–20, 21, 26–30; Оп. 23. А.е. 2854. Л. 2–4, 5–6, 7–8.
- ²⁶ Пак там. Оп. 21. А.е. 2786. Л. 7–8.
- ²⁷ Пак там. А.е. 2779. Л. 103–104.
- ²⁸ Пак там. Оп. 22. А.е. 2960. Л. 15–16.
- ²⁹ Пак там. Оп. 21. А.е. 2794. Л. 136–137.
- ³⁰ Пак там. А.е. 2779. Л. 65–67.
- ³¹ Actes du Premier congres international des etudes balkaniques et sud-est europeenes. I. Manifestations officielles. Sofia, 1967.
- ³² *Тодоров Н.* Дневник 1966–1998. Съставителство, научна редакция, предговор и именен показалец Върбан Тодоров. Т. 1 (1966–1983). София, 2007. С. 92.
- ³³ АМВНР. Оп. 22. А.е. 3790. Л. 28–30.
- ³⁴ Пак там. Л. 32–39, 59, 60.
- ³⁵ Пак там. А.е. 3790. Л. 31.
- ³⁶ Пак там. А.е. 3789. Л. 98–104, 125–144.
- ³⁷ *Германов С.* Македонският въпрос... С. 168.
- ³⁸ Пак там. С. 173.
- ³⁹ Пак там. С. 176–177.
- ⁴⁰ Македонија. Сборник от документи и материали. София, 1978.
- ⁴¹ Освободителната борба на българите в Македонија и Одринско 1902–1904. Дипломатически документи. София, 1978.
- ⁴² *Пандев К.* Националноосвободителното движение в Македонија и Одринско 1878–1903. София, 1979.
- ⁴³ Историческите изследвания изискват обективност, непредубеденост, етичност! По повод статията на Сл. Димевски „Свидетелство за национално развитие“ // Църковен вестник. 1979. № 4. 1 февруари.
- ⁴⁴ Борба. 1978. 28–30 ноември.
- ⁴⁵ *Христов Х.* По следите на една историко-документална фалшификация... С. 100.
- ⁴⁶ Македонија и Одринско (1893–1903). Мемоар на Вътрешната организация. София, 1904. С. 13–15.
- ⁴⁷ *Силянов Х.* Освободителните борби на Македонија. Т. 1. София, 1933. С. 15–17.
- ⁴⁸ *Кирил Български патриарх.* Съпротивата срещу Берлинския договор. Кресненското въстание. София, 1955. С. 74.
- ⁴⁹ Кресненско-Разложкото въстание 1878. Доклади от научната сесия и тържественото чествуване на 90-годишнината от Кресненско-Разложкото въстание в Благоевград, документи и други материали. София, 1970.
- ⁵⁰ Национален военноисторически музей (По-нататък – НВИМ), X – А – 457³¹.
- ⁵¹ *Елдъров С.* Македонското (Македоно-одринското) движение в България 1878–1912 г. // Освободителните борби на Македонија от Източната криза до Балканските войни... С. 88.
- ⁵² *Христов Х.* По следите на една историко-документална фалшификация... С. 101.
- ⁵³ *Дойнов Д.* Кресненско-Разложкото въстание 1878–1879. София, 1979. С. 154.
- ⁵⁴ *Дойнов Д.* Нови документи за Кресненско-Разложкото въстание // Известия на Националният военноисторически музей. 1973. № 1. С. 184–218.
- ⁵⁵ НВИМ, X – А – 457¹⁶.
- ⁵⁶ *Билярски Ц., Пасков И.* Писма на Петко Рачев Славейков по унията в Македонија през 1874 г. // Векове. 1989. № 1. С. 55–77.
- ⁵⁷ *Димевски С.* Две писма на Петко Рачов Славейков за македонизмот // Разгледни. Скопје. 1972. С. 557–566.
- ⁵⁸ *Кирил Български патриарх.* Екзарх Антим I (1816–1888). София, 1956. С. 542–545.
- ⁵⁹ *Билярски Ц., Пасков И.* Писмата на Петко Рачев Славейков... С. 55–77.
- ⁶⁰ *Димевски С.* Даме Груев и македонското национално прашање до создаването на ТМОРО // Прилози за Даме Груев (материјали от тркалезната маса за Даме Груев одржана во Битола на 23 декември 1982 година по повод 75-годишницата од неговото загинавање). Битола, 1983. С. 66–71.